

Ova knjiga velik je prinos hrvatskoj, slovenskoj i talijanskoj historiografiji te je popunila jednu prazninu na području društvene i političke povijesti Julijske krajine. Iznoseći činjenice autori tekstova uspjeli su predstaviti *fojbe*, ali i događaje koji su im prethodili i koji su im uslijedili. Svojom neutralnošću nisu ostavili prostora za daljnje manipulacije o brojkama *infojbanih*. Detaljno opisujući događaje koji su doveli do tog fenomena, ali i koji su slijedili, dali su iscrpan prikaz društveno-političkih događaja na području nekadašnjega Austrijskog primorja. Autori su ponudili čitatelju mogućnost oblikovanja percepcije događaja, ali i uzročno-posljedičnih veza koje su dovele do pojave *fojbi*, a jednako tako ponudili su uvid u događaje koji su doveli do njihove mistifikacije i politizacije, koje i danas nekima služe za promicanje vlastitih političkih ideja na štetu znanosti i istine. Nije dvojbeno da postoji velika potreba za hrvatskim (možda i dopunjenim) izdanjem ove knjige, ali zasad nema naznaka da će do njega uopće doći.

Vedran Dukovski

Andrea Vezzà, *Il C.L.N. dell'Istria*, Trieste: Associazione delle Comunità Istriane, 2011., 157 str.

Knjiga u kojoj se analizira djelovanje talijanskoga Komiteta za nacionalno oslobođenje (*Comitato di liberazione nazionale*) za Istru, pandana jugoslavenskoga Pokrajinskoga narodnooslobodilačkog odbora za Istru, započinje uvodom koji je napisao Lorenzo Rovis, predsjednik Društva istarskih zajednica (*Associazione delle Comunità Istriane*). Prvo je poglavlje „La liberazione mancata“ („Oslobođenje koje se nije dogodilo“, 9–29), u kojemu autor daje kratak pregled povijesti Istre do 8. rujna 1943. i kapitulacije Italije, s naglaskom na talijansku opozicijsku političku aktivnost, točnije neaktivnost. Zatim, također u kratkim crtama, prikazuje rujanske događaje i aktivnost nove „narodne“ vlasti, potom razdoblje njemačke vojne uprave te ulazak Jugoslavenske armije u Istru. Posljednje je potpoglavlje posvećeno jugoslavenskoj vojnoj upravi uz navođenje raznih mjera ekonomske i političke prirode koje je provodila nova vlast u iščekivanju mirovne konferencije. Poglavlje završava fotografijama članaka iz novina, pisama, natpisa, pa čak i prosvjeda protiv nove vlasti.

U drugom poglavlju „Il primo CLN per l'Istria“ („Prvi CLN za Istru“, 29-99) autor opisuje nastanak i djelovanje toga tijela osnovanoga u Trstu nakon povlačenja jugoslavenskih postrojbi 12. lipnja 1945., kojemu je bio cilj okupiti sve Istrane (bez obzira na političku pripadnost, osim komunisti) koji su se sklonili u Trst bježeći od političke represije nove vlasti, kako bi raznim aktivnostima pridonijeli okončanju jugoslavenske vojne okupacije i povratka Istre pod talijanski suverenitet. Išlo se toliko daleko da se čak razmatralo osnivanje vojne postrojbe koja bi s druge strane linije razgraničenja poduzimala sabotaže na štetu jugoslavenske strane. Aktivnosti su se uglavnom svodile na raspačavanje letaka s novom vizijom budućnosti Istre unutar Italije i upute stanovništvu kako se ponašati prema novoj vlasti. Krenulo se i s izdavanjem novina *Il grido dell'Istria* („Krik Istre“) preko kojih se obavljala propagandna aktivnost. Osim njome, istarski se CLN bavio i ekonomskim pomaganjem izbjeglica koje su dolazile u Trst, čemu je posvećeno jedno potpoglavlje. Posebno je potpoglavlje posvećeno i istarskoj (talijanskoj) delegaciji na Mirovnoj konferenciji u Parizu, a kroz više se potpoglavlja navodi zanimljiva prepiska između CLN-a i tadašnjega talijanskog premijera De Gasperija vezana za pitanje plebiscita (referenduma) o budućoj političkoj pripadnosti Istre (Italiji ili Jugoslaviji). U jednom se trenutku čak, navodi autor, predlagalo talijanskoj vladi da inzistira na stvaranju neutralne države od cijeloga prostora Julijske krajine, samo kako ne bi došla pod vlast Jugoslavije. U zadnja tri potpoglavlja autor piše o problemu iseljavanja i organizaciji prihvata izbjeglica, zatim o kraju prvoga CLN-a i tajnom tisku u Zoni B pod jugoslavenskom vojnom upravom tijekom gotovo dvije godine djelovanja, od ljeta 1945. do veljače 1947., i potpisivanja Pariškoga mirovnog ugovora. Poput prvoga poglavlja, i drugo završava slikovnim prikazima – karikaturom s naslovnice kalendara iz 1946. u izdanju CLN-a, nekoliko listova iz novina *Il grido dell'Istria*, primjerima propagande s obje strane, kartom Istre s prijedlozima razgraničenja i dr.

Treće je i posljednje poglavlje (99-154) „Il secondo CLN per l'Istria“ („Drugi CLN za Istru“). Prvi se CLN raspušta potpisom mirovnoga ugovora u veljači 1947., a drugi je osnovan krajem te godine. Kao i u prethodnom razdoblju, prenosi vijesti iz Istre, prije svega o maltretiranjima, zatvaranjima i suđenjima svima onima koji su smetali jugoslavenskim vlastima. Za razliku od prvoga, drugi CLN ograničava svoju aktivnost samo na Slo-

bodni teritorij Trsta (STT), posebno Zonu B pod jugoslavenskom upravom. Najvažnija će aktivnost drugoga CLN-a biti politički i propagandni rad na priključenju cijeloga STT-a Italiji, ali i pomaganje sve većega broja *ezula* iz Istre koji se slijevaju u Trst. Autor opisuje aktivnosti pred izbore, promjenu međunarodne klime nakon Rezolucije Informbiroa i poziciju CLN-a. I drugi CLN ponovno otvara pitanje plebiscita, ograničenoga ovoga puta samo na STT, ali se opet susreće s odbijanjem talijanske vlade za njegovim pokretanjem. Političkopropagandna će se aktivnost CLN-a nastaviti do 1954. i Londonskoga memoranduma, kojime se ukida STT, a humanitarna aktivnost pomoći *ezulima* se nastavlja i dalje. Zanimljiv je podatak kako su članovi CLN-a posjećivali Istru i podnosili izvještaje o stanju u Istri i godinama nakon Memoranduma. Upravo će CLN pokrenuti prve inicijative za financijsku i drugu pomoć talijanskoj zajednici koja je ostala u zavičaju. Istarski CLN će se definitivno ugasi 1966. godine.

Knjiga završava kratkim zaključkom i, poput prethodnih poglavlja, slikovnim materijalom, karikaturom pod naslovom „Kraj Istre“, s prikazom mlade žene u koju je zabijen nož sa zvijezdom, a na dršci se nalaze zastave SAD-a, UK-a, SSSR-a i Francuske Republike. Tu su i fotografije predstavnika CLN-a, kao i tablica s djelomičnim „rezultatima“ izbora u Zoni B, a za svaku se općinu navodi broj prebijenih i zatvorenih te broj uništenih kuća. Na zadnjim dvjema stranicama nalazi se popis korištenih izvora i literature.

Knjiga, pak, nema posebnoga, širega zaključka autora jer, kako je sam naveo u uvodu, zaključak ostavlja čitateljima. Djelo se temelji na arhivskom istraživanju dokumenata CLN-a koji se čuvaju u Društvu istarskih zajednica u Trstu, kao i na izravnim svjedočenjima sudionika ovih događaja. Upravo to daje posebnu vrijednost knjizi jer se radi o dosad neobjavljenome materijalu. Jednako tako je sama tema izuzetno zanimljiva, posebno za povjesničare jer se o tome do danas gotovo uopće nije pisalo. Dok se o aktivnosti jugoslavenske delegacije u Parizu dosta pisalo, prije svega u smislu djelovanja svećenika Bože Milanovića, o aktivnosti talijanske delegacije i talijanskim argumentima zbog čega bi Istra trebala ostati talijanska nemamo gotovo ništa. Ni hrvatska, a ni talijanska historiografija ovome dijelu Mirovne konferencije nisu posvećivale osobitu pažnju. Također, kroz cijelu se knjigu ocrta opće stanje u Istri za vrijeme djelovanja Vojne uprave Jugoslavenske armije, raspoloženje dijela stanovništva prema novoj vlasti, ali i jasni razlozi i uzroci velikoga iseljavanja iz Istre. Zbog svega navedenoga možemo reći

da se radi o vrlo važnom prinosu povijesti sjevernojadranskoga područja u 20. st. te se možemo nadati da ćemo što prije dočekati i prijevod knjige na slovenski i hrvatski jezik.

Bojan Horvat

Roberto Spazzali, *Radio Venezia Giulia. Informazione, propaganda e intelligence nella „guerra fredda“ adriatica (1945-1954)*, Gorizia: Editrice Goriziana, 2013., 234 str.

Traumatično razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata na području sjevernoga Jadrana analizirao je sada već zaista pozamašan broj povjesničara i drugih istraživača iz nekoliko različitih historiografskih škola. Međutim, posebnost Spazzalijeva djela vezana je uz jednu novu cjelinu koju talijanski povjesničar istražuje, odnosno uz utjecaj radijske propagande na stanovništvo Istre i Julijske Venecije od kraja rata do Londonskoga memoranduma. U razdoblju teških socijalnih prilika, političke nesigurnosti i obiteljskih tragedija, kada internet nije postojao, a televizija je bila tek u svojoj eksperimentalnoj fazi, radio je uz novine služio kao glavni izvor informacija. Navedene su informacije prolazile kroz strogi filter cenzure s obje strana (talijanske i jugoslavenske), dok su geopolitičke igre velikih sila mijenjale gotovo iz dana u dan stanje na tome području. Jedini način koji je omogućavao dobivanje podataka od druge strane bio je hvatanje radijskih frekvencija stanica koje su pripadale drugoj državi, poput mosta koji je jedini mogao nadići granice famoznih Zona A i B. Upravo o značenju jedne od tih radiostanica u tim burnim vremenima piše autor ove knjige, odnosno o ulozi Radija Venezia Giulia u kompleksnim društveno-političkim prilikama razdoblja prije konačnoga rješenja pitanja Slobodnoga teritorija Trsta (STT) 1954.

Djelo je podijeljeno na šest cjelina, od kojih se svaka sastoji od većega ili manjega broja kraćih poglavlja. Autor započinje rad „Uvodom“ (9-18) u kojemu daje nekoliko ključnih podataka o nastanku i razvoju Radija Venezia Giulia, kada doznajemo npr. kako je aktivnost stanice bila ilegalna, ali podržavana od strane talijanske vlade. Spazzali dijeli povijest toga radija u tri faze, ponajprije u ovisnosti o načinu financiranja, uspješnosti i problematici kojom se stanica bavila, odnosno na prvu pionirsku fazu od 1945. do 1947.,